

С-П 212

ИСТОРИЈСКА РАСМАТРАНЬА

О БУГАРСКОЈ.

од

Адолфа д'Авила.

Превод с Француског.

У Земуну.

Штампарија I. K. Сопрона.

1864.

Како пошла Бугарска и прво бугарско царство.

У почетку седмога века после Христа Бугари станаху на обали Каспијског мора близу Волге. Они су плаћали Аварима данак; но почем су и они сами били од колена тих варвара, тежаху да се с њима поступа као и с њиховим победиоцима; па кад то не постигоше, они се побунише. Тада цар Ираклије учини савез с њиховим краљем по имену Кувратом. То је била последица од веште политике, која пробуди у овом грчком цару мисао да позове Србе и Хрвате, те да начини себи од њих бедем против Авара.¹⁾

Међу тим се Бугари већ беху кренули. Они заузеше најпре Бесарабију и Молдавску. Син Кувратов стани се најпосле међу Балканом и доњим Дунавом, у пределу који се данас зове Бугарска. Ову земљу заузимаху тада седам племена словенских, и не прође много, а Бугари се стопише с њима и усвојише њихов језик, истина мало га променивши.

Бугари су непрестано војевали с грчким царством²⁾. У таквом неком пасртању допадне сестра Богорисова, који бејаше у то време краљ бугарски, ропства; њу одведу у Цариград где је јако одликоваху и покрсте је. Међутим варварски је краљ у исти мах имао на своме двору у ропству грчког једног калуђера, по имену Тодосија Купару, који је стекао у њега поверења и често му говорио о истинама наше вере.

Њега дају у промену за кнегињу и она настави код свога брата проповест, коју беше започео калуђер.³⁾

Али крштење Бугара ваљало је да одчисти буде дело човека, који је играо највећу ролу у верозаконској историји словенској, а то светог Методија. Он је био брат светог Ћирила и родио се у Солуну, баш у оној вароши, у којој је била столица непосредне управе римске над Илиријом. Не слажу се историци у томе, у које је време отишао свети Методије у Бугарску; не зна се дакле извесно, да ли је тај његов одлазак био пре или после падења светог Игњата, које бејаше године 857.⁴⁾

Али је већ био заузео патријаршеску столицу Фотије, кад једне године би у Бугарској глад, те Богорис нареди по свима својим областима, да се чине молитве хришћанском Богу. Не прође много за тим а краљ науми да се покрсти.⁵⁾ Као да је то одсудно прекинуло у својој души, јер гледаше икону, на којој беше свети Методије живописао страшни суд.⁶⁾

Поуздано зна се толико, да се Богорис 864. крстио и да му је о крштењу наведено име Михаило. Једни кажу, да га је крстио један владика послан из Цариграда⁷⁾, други опет, да га је крстио сам свети Методије, које као да ће и бити истина. Крштење се свршило поћу, али кад се дозна по народу, побуне се.

³⁾ Histoire de Photius, стр. 129 и даље. — La Bulgarie par P. Vretos, стр. 41. — Fleury, liv. L, chap. XLIX. — Assemani tome II, стр. 372 и 373; tome III, стр. 23 и 29. — Du Cange, Illyricum vetus ac novum, Familiae etc., chap. VII.

⁴⁾ Cyprien Robert, le monde slave, tome II, страна 374.

⁵⁾ Assemani, tome II, страна 374.

⁶⁾ Assemani tome III, страна 24, и даље. У књизи Дидроновој: Manuel d'Iconographie grecque et latine, стр. 278, може се наћи начин како је та ствар цртана по византинској начину. Није у толико величанствено израђена, у колико су познате иконе страшног суда из талијанске школе, особито икона Фра Анђелика де Фијесоле, која је од свију најлепша. Али ипак та грчка слика гледаоца потреса и могла је заиста страх у бугарског краља пробудити. Св. Методија представља се са иконом страшног суда у руци.

⁷⁾ Assemani, III, стр. 24.

¹⁾ Amedée Thierry, Histoire d'Atila et de ses successeurs, tome II. — Assemani, tome I, 2. partie, chap. XI, tome II, 2. partie, chap. II, страна 286 и даље, 298 и даље.

²⁾ Assemani, tome II, страна 371.

Својом храброшћу знао је краљ да одржи надмоћство, па петрајаше дуго а и народ пође за њим.⁸⁾

Одношаји, које Бугари непрестано имађаху са Цариградом, онет их истискиваху из јединства с Римом. — Истина тада је Фотије био патријарах, али Грци са светом столицом у Риму не беху још са свим прекинули, и као што рече Беноа XIV⁹⁾ та ствар још дремаше. У осталом зна се да свети Методије као и брат му свети Ћирило, увек признаваше у својим силним мисијама римско старешинство. Папа Јован VIII. код којег је био оптужен, што је службу служио на словенском језику, прекине ту ствар пресудивши на његову страну¹⁰⁾ и поставивши њега архиепископом у Моравској. Што се тиче светог Ћирила, он умре у Риму баш кад се светињом славио и буде сахрањен у цркви светог Клименте. Има врло знаменита прича, како је мати Ћирилова тражила да се његови телесни остаци пренесу у Солун, па свечено тело подигао руку, те тим казало да хоће да остане у Риму.¹¹⁾

Хришћански свет ваља да поштује спомен ове двојице великих људи.¹²⁾ Њиховом духу ваља захва-
лити основ словенске цркве.

⁸⁾ Assemani, tome II. стр. 168. и даље, tome III. стр. 45. и даље.

⁹⁾ У кратком изводу о источним сектама, који почиње с речима: *Allatae sunt ad congregationes.*

¹⁰⁾ О томе може се наћи у Асеману у III. одсеку писмо, које је о тој ствари писао Јован VIII. краљу од Моравије, на стр. 152.

¹¹⁾ C. Robert, *le monde slave*, tome II. стр. 264.

¹²⁾ О светом Ћирилу и светом Методију треба гледати у Асеману у III. одсеку, и у књизи: *L'Histoire universelle de l'Eglise catholique*, коју написао архимандрит Рохбахер, у одсеку дванајестом другог издања

Сукоб зарад црквене управе у Бугарској.

Бугари несу много пробавили, трпећи да их киње грчки проповедници хришћанске вере, а управо се не зна за што. Месеца Августа 866, пошљу они папи Николи I. посланике с поклонима, да његову светост запитају за савет у многим стварима и да питају, хоће ли бити слободно њима да они оснују за себе независну патријаршију.¹⁾

Хришћанство се на западу тада живо заузимада за ту ствар, што су се Бугари покрестили и по свој прилици су ти посланици однели тамо први глас о томе. Тако је Шарло Шов ударио на свештенство у Француској десетину, да би потпомагао бугарску цркву, која тек постајаше.²⁾

Сам пак папа Никола I. јако се томе радовао; посланике бугарске задржаваше неко време при себи и поступао с њима са сваким поштовањем, одговорио им да у тој ствари није могао још ништа одсудно одлучити, али да ће они моћи имати барем архиепископа.

Што се Бугарска повратила под црквену управу римске столице, и што су враћени грчки проповедници и презирање, које се показиваше према клирику, кога они осветише, учини, те огорчење у Фотија букну до највећег степена. Од то доба питање о црквеној управи над Бугарском постаде предмет најљућег гложења између Рима и Цариграда и то је може бити и био главни узрок, што је до тога дошло, да се

¹⁾ Assemani, tome II. 1. partie, стр. 5. — *Illyricum sacrum*, стр. 182. и додатак осмога одсека.

²⁾ На истом месту, одсек II. стр. 169. *Ab episcopis regni sui non parvum summam accipiens.*

Христијанство на две цркве цепало, које жалосно стање и дан данас траје.

Видело се, да римски двор није ни започињао да са свим уређује бугарску цркву преко све хитње, коју су саме околности налагале. Уморен већ овим закашњавањем и знајући да папини посланици у Цариграду баш тада председаваху на једном црквеном сабору, Михаил Богорис пошље у Цариград посланике, који упитаše, којој цркви управо припада Бугарска.

Цар Василије и владике источне даду Бугарима изјашњење на грчком језику, да они зависе од патријаршије цариградске.³⁾ Још их увераваше да пошљу патраг латинске попове, који су међу њима. Бугарска тада добије грчког владуку⁴⁾, којег завладичи патријарх цариградски и он пошаље у Бугарску мноштво грчких калуђера.⁵⁾

Али ваља нам се вратити нашем предмету започетом. Ова промена још не одвајаше Бугарску од једињења с католиштвом. На престолу патријаршком био је тада Игњат, и једна и друга црква поштује га за свеца, који је признавао римско старешинство и којег је баш тада био на ново поставио црквени сабор, на коме су председавали папини посланици.

Историци имају јасна сведочанства о узроку овог мењања Бугара. Папа, вели Диканж, не хтевши да подигне патријаршију у Бугарској и из дана у дан закашњавајући се да тамо опреми архиепископа, који би вршио патријархове дужности, учини, те Бугари прио-нуше уз грчку цркву.⁶⁾

³⁾ Assemani loc. cit. — Fleury, књига 51 глава 48.

⁴⁾ По имену Гаврида Теофилакта или Агатона.

⁵⁾ Assemani, tome II, стр. 202. У истој свесци на 206. стр. имају прекори од папе Јована VIII. патријарху Игњату.

⁶⁾ Illyricum vetus ac novum. Famillire etc, глава 7.

Како се поцепала источна црква.

Бугарско царство беше се много раширило на западну страну. Дохваташе од Црнога мора до Јадранског. Михаил Богорис и син му Симеун борављаху са својом столицом обично на Охриду, који је сазидан на порушеној Микхиди и Јустинијани првој. Један од њихових наследника, Самуило, ту постави своју столицу званично. Кад ово успоредимо са оним, што је горе речено, то јест, да је Јустинијан у својему месту рођења наместно митрополитску столицу, а ту митрополију откинуо од солунске; ако се то још успореди и са савременим погледом на ствари, који начини те се подиже у Цариграду патријаршија, лако ће се моћи појмити, како је и варош Охрид тежила за истом чашћу, па да је и доспела до ње.

У осталом је то особеност у карактеру цариградске патријаршије, да се разделила на толике цркве самосталне и са својим поглаварима, да се образовала по самосталним државама, или се у својој управи по различним народностима развијала. У тој ствари има једна сасвим природна појава, која има своје елементе у узроцима, којих ради се и саставила та патријаршија. Признати се мора, да су то само последице првога греха. Ако је варош Цариград и имала право, да у вселенској цркви себи присвајаве велике повластице јерархичне једино зато, што је постајала царска столица, то нити је било логично нити право, то право одрицати варошима, које су мало по мало постајале престолнице удржавама ни у чем независним од Цариграда, као што беху Охрид, Трново, Пећ¹⁾, Москва и Атина; па тако се исто не могаше одрећи самостална јерархија ни народностима, које се одвају од грчке народности. Као

¹⁾ Српска је престолница била Призрен близу Пећи.

теорију: *Imperium sine patriarcha non staret.* (Нема царства без патријарха.)

Ето тако нам каже историја да постајаше једна за другом патријаршије или самостални синоди у две бугарске државе, у српском царству, у Русији и у Грчкој. По истом праву, кад падоше неке од ових држава, као што би с Бугарском и са Србијом²⁾, пародима њиховим ваљаде изгубити и своју црквену самосталност. Да је фактично да то тако све заједно бива, моћи ће се сваки још боље уверити кад напоменемо, да у турском царству, где се год утврдило пола политичке самосталности, ту беше одмах природна и непосредна последица цепати се од јерархије. Јер митрополити српски, влашки и молдавски стоје данас према цариградском патријарху — то на сваки начин по потреби и што другчије не може бити — у онаким истим одношајима, у каквим стоје земаљски господари према Султану. Године 1857. кад су Власи и Молдављани тражили политичко јединство, две те кнежевине у исто доба су тражили и за митрополије Јашку и Букурешку да се и оне сједине.³⁾ Ако те две кнежевине постану једна самостална држава, нема сумње да ће се у исти мах и њихове две црквене столице сјединити и да та два заједничка црква не ће постати самостална са својим поглаваром. То је исто што смо наших дана видели у грчком краљевству.

Не може се одрећи, да усиљено и неједнако јединство, у којем црква према држави стоји, вређа самосталност њену и рађа жалосне последице.⁴⁾ Не

²⁾ Српска је патријаршија у самој ствари била принешена у Аустрију, али је тамо била пуна преврата и била је остављена на дохват свих политичких бунама.

³⁾ Ubicini, la Question des Principautés devant l'Europe, стр. 286. и примедба на стр. 288.

⁴⁾ Joseph de Maistre, Du Pape, књига 1. глава X.

само што тада уилив владаочев преко мере притискује црквени ред, него облађује ти самом догмом. Тако је Цариград као год турски калифат, и имао је владоце богослове и гониоце вере. С те стране немају се ни по неке протестанатске цркве источнима што завидети.

Да би гдекоја црква могла озбиљно уживати самосталност, која се од њенога појма никако не да ни одвајати, ваља да има над собом изван земље већу власт религиозну и да сама та власт буде с пуним правом постављена у потпуни самостални положај.

Ови су услови за достојанство и за самосталност свештенства према држави тако удесни, да се не да никако изјаснити садашња одвојеност многих цркава на истоку, ако се не би човек сетио, да су често надмашавали у тим стварима политички узроци, и да је много тога дошло у разна времена, услед жалосног неспоразумевања међу источњацима и западњацима. У осталом ваља признати, да на том несрећном путу, којим окренуше ствари, бејаше погрешака и с једне и с друге стране. Тиме што су Латини освојили Цариград много је учињено, да се одржи огорченост спровођу Рима од стране Грка, и погрешке Латина проузроковаху, што су Грци волели турско господарство по млетачко. На несрећу има по пекад рђавих заблуда неразумне ревности; тако на прилику не су увек довољно поштовали источну цркву, коју међу тим осниваше апостоли и коју Пије IX. назва сваког поштовања вредном⁵⁾ помињући сталну науку римске цркве, коју онако славио састави укратко Беноа XIV.⁶⁾

Размишљавања ова не ће бити на одмет за даље испитивање историје бугарске цркве.

⁵⁾ У писму његове светости источњацима од 26. Декембра 1847.

⁶⁾ Bulletin de l'oeuvre des pèlerinages ил. превод од овога кратког извода (гледај бојеве од Јулија и Октобра 1860.)

Охридска патријаршија.

Ми напоменуемо како је варош Охрид, столица првог Бугарског царства, морала тежити да буде столица независне цркве. То и би под владом сина Михаила Богориса, Симеуном, који ступи на престо 892. године.

С муком трпећи да његовом земљом владају грчке владике, и прекинувши с Лавом Философом царем из Цариграда, који подиже на Бугаре неке неверничке народе турске и остале, заште Симеун од папе, да му он призна краљевско достојанство и да пристане, да архиепископ с Охрида може бити по достојанству од првих или патријарах. Та тражбина би за назовања Формозе, онда кад је у Цариграду иза Антонија постао патријарх Никола.¹⁾

Папа пристане да круниса краља Симеуна и да установи на Охриду самосталну јерархију. Између права, која бише призната овој столици, налази се и право крунисати краљеве, које је после на ново тражено било и извршивало се непрестано, као што ћемо за то навести један пример. Тако би почетак прве бугарске цркве самосталне и са својим поглаваром. Петра и Самуила, наследнике Симеунове, крунисаше као и њега папе, и ови одношаји трајаше за онолико за колико је трајало и прво бугарско царство.²⁾

Да напоменуемо овде да је у средњем веку папство било овлашћено општим мишљењем тим правом,

¹⁾ Du Cange, *Illyricum vetus ac novum. Familiae etc.* глава VII. *Illyricum sacrum*, tome VIII. стр. 194.

²⁾ Assemani, tome III. стр. 154 и 155; tome V. стр. 173 и 174. Што има извештаја о првој бугарској патријаршији сви су јасни и слажу се само о појединостима нема ни помена.

да раздаје краљевско достојанство. Да не бисмо излазили из словенског света, да само споменуемо како је Чешкој и Пољској као и Бугарској ваљало, да их света столица из Рима призна за краљевства у хришћанству.

Међу тим се учини прилика те се Бугари политички примакоше ближе Грцима и то се одмах осети у њиховом религиозном положају. У првим вековима своје историје Бугари као да су заслужили онај прекор Константина Порфирогенита³⁾, који каже да су били нестални. Јасно је да су они после добили са свим противно уважавање.

Године 932. бугарски краљ Петар, који бејаше између, оних краљева, које крунисаше и призна папа, начини мир с грчким царем Романом Лакапенем, и ожени се његовом младом ћерком. Том приликом „по заповести царевеј и по наредби сенатској Дамјан архиепископ охридски буде припознат (*dictus*) за бугарског патријарха и да се неби могло помислити да би Грцима дошло воља да Бугарску на ново метну под цариградску цркву, буде одлучено да бугарски патријарси остану независни (*sui juris*) и самостални црквени главари⁴⁾.“ Али године 967. Петра заједно с патријархом охридском стане на ново слушати Рим.⁵⁾ Писац, који настави Фарлатију, то не потврђује али напомиње да у то време развојење међу Римом и Цариградом није било свршено и до Михаила Церулара бејашу с Римом у слози више патријараха цариградских, особито Евстахије и Алекса.⁶⁾ Што се тиче Дамјанових наследника, за њих тај разумни писац каже, да за њих зна само онај што све ствари познаје, т. ј. Бог, јесу ли они били са Грцима или с Римљанима.

³⁾ Assemani, tome II. стр. 204.

⁴⁾ *Illyricum sacrum*, tome VIII. стр. 195.

⁵⁾ Assemani, tome V. стр. 173 и tome III. стр. 146. 155 и 156.

⁶⁾ *Illyricum sacrum*, tome VIII. стр. 197. до 199.

Овде ваља поменути нешто, што је од врло великог интереса. За владање Михаила Богориса и сина му, словенске владике из велике Моравске, наследници светога Методија, утекоше од гонења незнабожаца Маџара и од латињаца, које беху овладали и њих тераше са свим љуто немачко свештенство, по несрећи аманету Јована VIII.⁷⁾ Они се од чести склонише у Охридску под заклон бугарских владалаца, који већ беху пословењени. Ту се сврши словенска служба по источној вери, коју почеше два брата свети Ћирило и свети Методије. Бугарска, оставши у источној цркви, престане служити службу на грчком или латинском. И тако и вера се као и народ преодене са свим у ономе, чим се спољашње јављала, у словенски карактер. То је са свим променило услове, кои чињаху, те се грађаше сукоб у управи црквеној, о чему је говорено на другом месту. Од то доба није више ни цариградска патријаршија никаква права имала, нити је могла с којим разлогом тражити, да се Бугарска састави с цариградском столицом. Та промена, која је остала кроз многе преврате, још је и данас чвор садашњег положаја.

Међу тим бојеви међу Грцима и Бугарима не престајаху. Године 1019. цар Василије, који је прозван Булгароктон или убица бугарски⁸⁾, сатре са свим прво бугарско царство, које је већ био разкомадао својим победама Зимисцес, али за Василија кажу да је после своје победе поштовао обичаје у побеђених и њихов језик народни.

Охридска патријаршија не престајаше управљати областима, које опет потпадоше под Цариград⁹⁾, али

⁷⁾ О владању Немаца према Словенима ваља видети Красинскога; Sketch of the Slavonic nations, Edimbourg. 1851. — Cyprien Robert, la Monde Slave, Paris, 1852. — Maciejowski, Essai historique sur l'Eglise chretienne des deux rites chez les Slaves, Berlin, 1846. Mickiewicz, Cours de littérature Slave professé au Collège de France, Paris 1842.

⁸⁾ Assemani, tome III, 2. partie, глава VII.

⁹⁾ Опет ту у одсеку V, на стр. 174.

непосредни одношаји с Римом морали су престати под грчким господарством. Даље ћемо ми опет предузети историју охридске патријаршке столице. Само да се не бисмо чешће повраћали на ову ствар и захватајући мало напред у догађаје, ваља споменути оно што је било године 1222. Теодора Анђела Комнена венча на царев престо архијепископ охридски, који по сведочанству Декјена у књизи Oriens Christianus говораше, да је независан (sui juris), да није био дужан ником давати рачун од својих дела и да може крунисати краљеве на сваком месту и дати то достојанство коме би хтео¹⁰⁾, које појачо утврди охридску столицу у њеним задржаним правима после грчког освојења.

Још ћу овде и то један пут за свагда напоменути, да име *архиепископа*, којим се по некад називају црквене старешине охридске и трновске у документима које ми наводима, ни најмање не смета, да црквени старешина тако назван не може вршити дужности највећег старешине или патријарха. Тако у 131. новели, три стотине година после црквеног сабора Халкедонског, видели смо, где Јустинијан назива *архиепископом* патријарха цариградског, опет потврђујући да је он у цркви први по старешинству после папе. Тако је и сам папа често називан владиком римским. Стари француски писци, а на име певач песме о Роланду и Виљхардоану, називају папу просто *римским апостолом*.

¹⁰⁾ Он ту у одсеку V, на стр. 166, а ваља загледати и на 174.

Друго бугарско царство и патријаршија у Трнову.

Не протече ни два века а Бугарска би опет позвата на нова дела услед срећног једног савеза с Влашком.

Године 1186. двојица браћа Петар и Асен подигоше на штету Грцима Влашко-бугарско царство, којему беше престолница Трново, варош што је између Балкана и Дунава. Последник Петров и Асенов био је трећи њихов брат, Јанићије или Калојован¹⁾. Грци су га прозвали *Σχυλοπαννης*. Француска хроника Вилхардоенова назива га : „Johann, Johannis ou Joannis, li rois Vlakie et de Bougrie.“

Године 1197. Јанићије писа или сла посланике у Рим, јављајући да хоће да се покори папи и иштући од његове светости, да му да краљевску круну. Тако би три пута једно за другим без икакве хасне. Али Иноћентије III. дошавши на престо духовног старешинства одлучи, године 1199. да пошље у Бугарску Доминика, проту грчког из Бренда, који је знао добро и грчки и латински.²⁾ Сачуван је одговор, који посла папи бугарски краљ 1202.³⁾

„Ја, Калојован, бугарски и влашки цар, желим вам радост и спасење... Наша браћа (Асен и Петар) хтели су одавно послати посланике вашој светости, али то не доспеше да учине многих ради противности, које смо имали. Ми сами, и ако смо слали посланике у Рим први, други па и по трећи пут, не смо могли до сад

¹⁾ Assemani, tome V. 1. partie, глава IV. — *Illyricum sacrum*, tome VIII. стр. 210.

²⁾ Assemani, *Kalendaria*, tome V. pars I. глава IV. — Fleury, књига LXXV. глава LIII.

³⁾ Ово писмо има у Асемана, кн. V. стр. 125 и остале.

постићи што жељасмо; али видећи да је ваша светост удостојила послати посланика у наше царство, то и ми, као што се пристоји обљубљеном сину, шаљемо вашем милосрђу, као драгом и жељеном оцу, нашег верног свештеника Блазија изабраног владика Брандизуберског, који ће се повратити с вашим верним послаником протом Брендским. Обојица ће вам поднети с наше стране нашу захвалност, наше пријатељство и нашу услужност (*servitium*) као духовном оцу и свештеничком владоцу... Ми тражимо пре свега од римске цркве, наше мајке, круну и признање нашег достојанства (*honorem*), као што су га примили и наши бугарски цареви. Један је био Петар а други Самуило и још бејаше њих, који су пре њих били на бугарском престолу, као што смо нашли написано у нашим књигама.⁴⁾

Краљ Јанићије писа и друго писмо Иноћентију III. где му рече: „Кад Грци дочуше, да ја послах к вама посланике, патријарах (Јован) и цар (Алекса) зваше ме: *Ходи к нама: ми ћемо те крунисати на царство и ми ћемо ти посвећити патријарха, јер царство не може стајати без патријаршије*; али ја не сам хтео пристати, јер хоћу да сам слуга светоме Петру и вашој светости... Молим вас дакле да ми пошљете кардинале, да ме крунишу за цара и да поставе патријаршију у мојим земљама.⁵⁾

Ево најпосле и трећег писма, што га краљ Јанићије писа папи у одговор на треће посланство послано из Рима у Бугарску, које још никако није одговорио владаочевим жељама, јер Иноћентије III. сећајући се без сумње онога мењења Богорисава и Петрова, бејаше рад да најпре подигне, па онда тек да

⁴⁾ Код Словена овог времена бејаше доста старинских књига, у којима тражаху савета у знатнијим приликама. Треба видети песму српску о Урошу и Мрђавчевићима где Марко загледа у књиге староставне, па из њих казује на коме је царство. Види Српске народне пјесме II. В. С. Караџића.

⁵⁾ Assemani, tome V. стр. 131 и Fleury, књига LXXV. глава VIII.

уређује цркву у Бугарској и да да Јанићију назив краљевски,⁶⁾ коју је Асену већ био одрекао немачки цар. „Ја вашу светост умољавам, писаше Јанићије, да наврши жељу мојега царства, да пошаље пастирску палицу, да сједињује овце и да пошаље остало што ваља имати патријарху, да архиепископа трновскога посвети за патријарха и да по налогу ваше светости ова црква имаде по смрти овога, другог патријарха. Ради ратова и дуга пута било би тешко, да се иде римској цркви после смрти сваког патријарха; ја дакле потражујем, да римска црква допусти трновској право, да избере и да посвети сама свога патријарха и да не би без патријарха ова земља остала без и благослова и да не би тај грех пао на вашу светост. Ми дакле ништем од вас и то, да би се по заповести ваше светости, посвећавање могло свршавати у великој цркви трновској, јер нама Грци више неће хтети посвећавања чинити, знајући да смо ми добили га од вас. Исто тако тражимо од ваше светости да пошаље једног кардинала, који ће ми дати круну и скиптар⁷⁾. Така беху Јанићијева потраживања. Архиепископ трновски писао је папи у истом смислу.

Папа прими та потраживања наклонито и пошаље у Бугарску новог посланика Лава кардинала и духовника названог светог крета. Ево преписане привилегије духовнога главара, која се односи на краљевско достојанство:

„Као што смо дужни по пропису Господњу напасати своје стадо, хотећи да с очинском брижљивошћу и духовно и привремено благо набавимо влашком и бугарском народу, који се одавно удаљише из недара своје мајке, уздајући се у силу онога, који је посветио Давида руком Самуиловом, ми те постављамо за краља преко нашег драгог сина кардинала Лава, ми

⁶⁾ Assemani, књ. 5, стр. 130 и 133. ⁷⁾ У истој књизи стр. 135.

ти шаљемо скиптар заповеднички и краљевску круну. Он ће на те положити руке, као што бисмо ми то сами собом учинили и примиће твоју реч, да ћеш остати одан и покоран нама и нашим наследницима и римској цркви и да ћеш чувати у покорности и смерности за свету столицу апостолску све земље и народе подчињене твојему царству.... Ми ти подпуштамо право да можеш ковати новце с твојим ликом и. т. д.“⁸⁾

Што се цркве тиче, то налазимо поситније и јасније изложено у привилегији писаној примату трновском: „Ми те постављамо за примата у краљевству бугарском и влашком и овом привилегијом допуштамо цркви трновској приматску важност; ми постављамо како тебе тако и твоје наследнике, који ће у смерности према светој столици за тобом следовати; ви ћете као примати имати одличје над осталим митрополитима у Влашкој и Бугарској и сви ће митрополити теби и твојим наследницима указивати поштовање као што ваља примату. Дајемо на знање нашем вољом твојему братству, да ове две речи *примаш* и *патријарх* значе једно исто по томе што примат и патријарх имају исту власт под различним именима. Овом садашњом привилегијом такође додајемо теби и твојим наследницима моћ, помазати, благословити и крунисати краљеве бугарске и влашке. По смрти твојој нико не ће моћи попети се на столицу трновску крадом или лукавством, но тек онај ће моћи стати на њу, који је изабран канонички и по утврђеном обичају. Онај који буде изабран митрополитом и владикама, који могу ту бити, нека се свечано завладичи. Пошто већ буде тако посвећен, он ће послати посланике светој столици, да заишту огртач (*pallium*), знак да је сишла на њ власт духовног главарства. Кад ступи, даваће обећање нама или нашим наследницима и римској цркви. Али кад

⁸⁾ Асемани, књ. 5, стр. 139.

који од митрополита потчињених под твој приматство умре, ти ћеш потврдити избор његова наследника и завладичити га. С посланицима цркве, којој треба митрополит, ти ћеш опремити твоје посланике да ишту у свете столице огртач, који ћемо ти ми послати драговољно и са задовољством по тим посланицима. Ти ћеш га примити под нашим печатом и свечано ћеш га предати тако исто изабраном митрополиту. Ако ми пресудимо да ће требати да тада буде и који легат или посланик од нас, ти ћеш церемонију свршити *ex aequo* и у слози с њим. У исти мах ти допуштамо, да у име бугарске⁹⁾ и влашке цркве светкујеш сваке године тајну вечеру нашега Спаса и крштење и помазивање нових у вери и болесника, и т. д. Осим тога ми твоме братству допуштамо да можеш носити пред тобом по целој Бугарској и Влашкој крст и заставу, на којој је исписано страдање нашег Спаса.“⁹⁾

Ово писмено је као устав влашко-бугарској цркви; види се да ту примат или патријарх трновски добија врло пространих права, која га чине савршено самосталним и самодржавним по томе, што избор бива у самој земљи и што примат или патријарх има право да чини посвећење.

Опажаће се како се у овим писмима папа служи речју примат, коју тумачи да је једнаког значаја с речју патријарх, а бугарски краљ на и сам примат пошто је посвећен редовно се служе речју патријарх. Може се мислити, да се Јанићије држао тога да му не би цркву мање уважавали од цариградске. А на што овде ваља гледати оно није назив но су права.¹⁰⁾ „Примат као трновски, вели писац што настави Фарлатију, толико је колико патријарх, само с том разликом, што примат заповеда над мање црквених области но патри-

⁹⁾ Ово писмено налази се цео у седмој књизи писама Иноћентија III. у Асеману у петом одсеку на страни 140.

¹⁰⁾ И само име патријарах давало се у почетку свима владикама. Види Глигорије папа, стр. 148.

јарах.“ Да бисмо се послужили примером из садашњости, заиста архиепископ *примаш* јерменски управо је поглавар самосталне и самодржавне цркве, а патријарах млетачки и индијски само су накићени празним називима.

Кардинал Лав стигне у Трново 3. Окт. 1204. Новембра 26. величанствено се накити и варош и црква и он посвети примата или патријарха Василија, а сутра дан круниса краља Јанићија под силним плескањем војске и грађана.

Овде само да напоменемо како варош Охрид није допала међу земље, које преотеше од Грка браћа Асен, Петар ма Јанићије ма да је непрестано управљала областима старим бугарским, које су Грци били претели за времена Зимисцеса и Булгароктона. Његов наследник Каломан писао је Иноћентију IV. Ево знаменита једног одломка од некога писма, које је овај први свештеник писао њему из Лиона 1245... „и ако би се ти случајно хтео правдати говорећи да се јединство не може свршити без главног црквеног сабора, ми ти одгоравамо да смо ми вољни тај сабор сазвати на потраживање твоје и на потраживање владика бугарских и грчких. И да ћемо примити с почашћу и са срдачном радошћу ваше гласнике.“ (Illyr. sarc. VIII)

Под наследницима Каломановим женидбе с грчким царским кћерима све више ослабљавашу свезе Бугарске с Римом. Те свезе чињаше се као да су готово прекинуте, јер године 1291. папа Никола IV. писа краљу Ђорђу Тертерису, те га позиваше да на ново подигне јединство с Римом. У писму, које је том приликом главар свештенички писао старешина бугарског свештенства, опомиње он тога владика по имену Јаћима, како је године 1277. био на црквеном сабору Балкернском и како се он потписао на она писмена, којима се беше тада грчка црква покорила папи Јовану IX. После тога овога Јаћима убију а незна се управо којом приликом. Владике, који насташе иза њега

бејаху подпуно оцепљени од Рима и више францишканаца посланих у Бугарску подлегоше мукама.¹²⁾

Готово је баш у то време, т. ј. у 15. веку, бугарска држава и почела скоро непрестано мало по мало да пада и постаје платежна другом племену словенском, а то Србима. — Године 1340. српски цар Степан Душан крунише се за цара српског, бугарског и грчког. Оно не бејаше ипак таково стање, да краљеви престадоше краљевати на бугарском престолу, ако су они и били потчињени под српске владоце, који се за неких двадесет и пет година зваху царевима, и бугарски лав на српскоме грбу имали.¹³⁾

Турци обарају српску, грчку и бугарску државу.

Али године 1389. на Србе ударише Турци и они на Косову тако пострадаше, да су се од тога удара тек у почетку 19. века могли подићи, макар да им је ипак некакво суверенство остало.

И Бугарску освоји Бајазит 1394¹⁾ и од то доба остаде област турскога царства. На бугарској земљи беше, где француске и немачке витезове снађе грдна несрећа код Никопоља године 1396. Поље код Варне такође је у Бугарској, а ту пада племићство угарско и пољско жалосно и славно у боју године 1444.

Године 1453. освојише Турци Цариград. Као што се зна они оставише недринуту уређење грађанско и црквено побеђених Хришћана, а они сами наместише новог патријарха,²⁾ који постаде грађански старешина и представник хришћанских народа.

Види се, да цариградска црква услед тога, што цар у Цариграду намести свој престо, подигла се до

¹²⁾ Du Cange, Familiae etc. гл. 8. — Fleury, књ. 89. гл. 15. — Assemani, књ. 5, стр. 45. и 182. — ¹³⁾ Du Cange, Familiae etc. гл. 3.

¹⁾ Хазер, књ. 6. — Поглед на историју српског државног права у Турској. Од једног Србина. Београд 1860. — ²⁾ Хазер, књ. 13.

патријаршије, и да турско освојење не само што одржа, него још и повиси власт цариградског патријарха тиме, што Турци подигоше Цариград за своју нову престолницу. Како су га Турци признавали и за светског старешину над свима Грцима, овај је патријарх доиста имао некакво правно надмоћство над старијим столицама у Антиохији, Александрији и Јерусалиму и у том погледу могла се цариградска патријаршија с њима отимати не само првином почасти. Те три патријаршије падаше мало по мало као у неку пониженост и зависност, па од тога се доиста још ни до данас не су отеле.

Остаје сад да се прогледа, какве је судбине била бугарска црква новом у стању, које јој наста освојењем турским. Нема недостатка у документима о столици охридској. Тако је Нектер, који је дошао у Анвер 1632. приповедао, како је он по обичају својих претходника имао овај назив: „Нектер, архиепископ Јустинијане Приме, Охрида и целе Бугарске, Србије, Арбанаске и осталих места.“ Он додаваше да су шест митрополита и десет владика били потчињени само столицу охридској.

Око половине 17. века четири православна патријарха од Охрида: Порфир, Атанасије, Аврам и још један којему се име не сачува, покорише се светој столицу. Ево једног писма што је писао Атанасије Александру VII. Испитујући називе, које себи даје Атанасије и јасне речи да се покорава, не ће се више моћи подржавати, као што још потврђују неки писци, да је после освојења Зимисцесова и Булгароктопова Охрид био проста архиепископија и да није више имао сношаја с Римом. Ево тога писма: „Атанасије, божијом милошћу архиепископ Нове Јустинијане и патријарх охридски, српски, бугарски, друге Маћедоније, западног Понта и примат над осталим дијецезама; пресветом и првом свештенику владару, наследнику кнеза апослоског, Александру VII. поздравља Исусом Христом (иду поздрави по обичају). Знај дакле добро, срећни

оче, да је наша душа жедна јединства католичког, као јелен воде са извора. Симеун, пресвети митрополит драчки и далматински, дошао је к нама и напојио нас млеком, које је посисао на прсима цркве и душа је наша била надахнута. Такође се обраћамо вашој блажености, да бисмо се удостојили вашег благослова и да бисмо били на ново спојени као чедо апостолске столице.“

Ово је писмо потписано : „Tuas Beatitudinis Frater et cominister, patriarcha Achridanus.“

Укидање бугарских цркава.

Ова тежња охридске столице, да се састави са папском столицом, природно је и морала је цариградску патријаршију надахнути жељом, да обори самосталност у главару, која беше припозната од времена Дамјанова. Грчки историк Филимон¹⁾ приписује Јовану Ипсилантији прву помисао, да ваља саставити словенску цркву с грчком.²⁾ Каже за Јована Ипсилантију, како је прво световао Турцима око 1737. да са Србима и Бугарима поступају благо а после да их потчине под грчке владике, да би их тако извукао испод утицаја аустријских царева. Али се Турцима тај савет не допадне и убију онога, који им га даде. „Али, додаје исти историк, идеја његова не прође да се не оствари.“ И доиста независна јерархија, која долазаше још од првог бугарског царства, би оборена мало после смрти Јована Ипсилантије.

¹⁾ Histoire de l'insurrection grecque, tome II, стр. 2. и 3.

²⁾ Филимон говори о патријаршији пећкој и охридској. Пећ беше српски митрополија. Ми смо се по неки пут запиткивали да не буду биле састављене патријаршије пећка и охридска, јер су једна другој близу а обадве су словенске, нарочито у време Степана Душана и после њега. То је историски задатак, којему ће кадгод тражити расплет. Питање је ово забавно само од радозналости. Важно је било подићи уједињену самосталну словенску цркву на овој страни Илирије. Зато је одвећ драгоцену узети сведочанство Грка Филона.

Докуменат један, који су бугарски противници издали³⁾ на свет и на који се могу Бугари позивати као на аутентичан, јасно показује, ма да се и хтело њиме докзати нешто са свим противно: 1. да је у Охриду била црква са својим самосталним поглаварством до 1767; 2. да је она у то време била оборена па скопчана с грчком патријаршијом.⁴⁾ У том документу наведена су три акта. Ми ни на који начин не јемчимо за истину мотива, који су тамо наведени.

У првом од тих акта умољавају владике што су под Охридом цариградску патријаршију и свештенство њојзи подчињено да укине охридску столицу.

„Сви смо сложни да умољавамо једнодушним гласом нашу мајку пресвету велику цркву Христову, коју представља преосвећени и пресвети Самуило, вселенски патријарах и свети синод, који је око њега, да би они удостојили нас у име Христа, који је рођен у Витлејему, да нас прими, нас, који смо достојни милосрђа, у недро свеште цркве Христове, и да се за нас онако исто стара као и за друге.“

Да није црква охридска била независна, да ли би владике молиле патријаршију, да их прими у своје недро? Кад ишту да уђу ступе, види се по томе да тамо још несу.

Ево сад оставке охридскога црквеног старешине: „Овом оставком, на коју пристадох сам слободно и без ичије силе, потписани изјављујем, да услед немогућности, у којој сам се затекао да се старам за потребе архиепископије охридске; још и за то што је

³⁾ У књизи: Traité de la juridiction canonique du trône patriarchal oecuménique sur l'Eglise orthodoxe en Bulgarie, од Гргура на страни 116, 120 и 122.

⁴⁾ Ми се овде служимо преводом, из једне брошире, која је скоро изашла у Паризу и која је узела задатак, да се бори за бугарска потраживања. Име пишчева нема, а брошира се зове: La vérité sur question bulgare.

само трајање те архиепископије наводило злонамернике, да гоне *мишрополише*, који зависе од Охрида, као и сиромашну рају; па и што је потребно да се учини крај трајању ове епископске столице, да би се Хришћани, који су под њом, опростили очајаног положења — зарад свију узрока, и т. д.“

Митрополити, који су по областима што су под Портом, зависе непосредно од патријарха. Ево дакле и овде митрополита, за које се спомиње да зависе од Охрида. Ова је столица дакле имала нарочити назив да може имати под собом своје зависне митрополите.

Трећи је акт укинуће; он је још јаснији:

„Пресвета архиепископска столица Охридска, *почем је састављена и присједињена* с пресветом столицом васеленском и апостолском, исто тако као и митрополити и владике, који од ње завишаху.“

Да овде из нова напоменемо, да столица охридска и ако беше сједињена и састављена 1767. с цариградском, ипак остаје у ствари, да то јединство и та свеза не бејаху пре; иначе све то не би имало смисла.

Потом долази на ред питање о избору: „Сматрајући да су се редом налетали са злоупотребљенима, па се ти људи крадом доманили архиепископске столице против здравих и светих правила наше свете цркве, *и без мишљења, гласања и договора пресветих мишрополиша*, па се грабали за то достојанство преко грдних новчаних жртава и трошне издашности.“

Зна, се да митрополите и архиепископе обично поставља синод цариградски. Ако је тако чинио и онај охридски, на што би се призивало онда пристајање осталих митрополита? То јасно показује, да су митрополити, што зависе од Охрида, у то доба још имали право да бирају себи патријарха.

„Што честољубивост, коју само име архиепископско улива, прети савршеним уништењем и стаду и чуварима.“

Ако ова опасност букти овде, а не у силним архиепископијама, које зависе од Цариграда, онда свакојак се охридска столица налажаше у различном стању. У осталом наш текст непрестано се служи речју *архиепископија*; али том се речју не би могло ништа разумети, да мисао непрестано не доводи на ум смисао *патријаршије* под називом *архиепископије*. Патријарх, који становаше на Охриду, беше међу тим свагда у исти мах и архиепископ у тој вароши, као што је и нама епископ римски. А на другом смо месту ми већ изјаснили да се из тих назначења не може извести никаква следственост.

„Из свију тих узрока стекавши се у ову престолницу Арсеније архиепископ охридски Еумије, владика касторски, Ђерман из Водене и други, а писменом, које потписаху и запечатише својим печатима и печатима свију Хришћана, који од њих зависе, умоливши његово величанство наше свемоћног цара (Султана) учинише да се могу спасти тим што ће се покорити светој столици патријаршкој и васељенској.“

Још један пут да то напоменемо. Они ако су већ били под Цариградом, несуморали умољавати великог Турчина, да им допусти да траже своје спасење у овом покоравању. Али, да не бисмо морили читаоца, задоволићемо да подвучемо у овом сад члану речи *од јако*.

„Пошто је њина жеља саслушана, па тако овде и столица архиепископска заједно с митрополијама, које зависе од ње, састављена у једно једино цело са осталом црквом, да би *до јако* била и остала (*τοῦ τοῦτου καὶ εἰς τὸν ἔξῃς ἀπαντα αἰῶνα*) под престолом васељенским, као и остале митрополије у Европи и Азији, које су у свако доба зависиле од ове свете столице васељенске, и да би била у реду цариградских митрополија, које чине део светог синода, и имају право гласити у свима пословима и уживају права у заједничкој слози додата чину митрополијском“

Из свега овога јасно је, да једна од двеју бугарских патријаршија, а то је она на Охриду, трајаше до 1767. и да је тада пала. Не треба рећи да столица охридска услед историских прилика, које се на веће односе, већ више није била бугарска ничим другим но својим постанком, и да је већ била постала грчка; јер у странама около Охрида, а на име у Дибри, има врло мало Грка од колена; народ је сав бугарски и арбански.

Од патријарха укинуће друге бугарске патријаршије, основане као што смо видели у Трпovu у почетку 13. века папом Иноћентијем III. и признате за цркву самосталног поглаварства у Никеји грчким патријархом, зна се за једног по имену Игњата, који је или као митрополит или као архиепископ трновски одређен био, да буде на црквеном сабору у Флоренцији, које је 1439. изрекао јединство међу Грцима и Латинима. У једном документу године 1630. и који издаде писац што је наставио Фарлатију, помиње се варош Трново и његова црква. „Варош Трново бејаше пре град и митрополија у бугарском краљевству... Сад је она столица архиепископова и митрополит православни што ту стањује пријатељ је и наклоњен човек Католицима. Њему су потчињени владике: Nicopoleos in Bulgarie, Russorum, Busgradi, Pumagae, Proreti, Balbé et Varni in Syrfia, Silistriae et Tergovisti in Valachia; quae sedes est urbsque regia Vaivoda Padulii, qui catholicos singulari benevolentia complicitur. (Види: Illyr. sacr. књ. 8. стр. 244.)

Види се да су неке од ових имена рђаво преписана, али је у војводи *Падудеусу* лако познати Радула Х. који је владао у Влашкој десет година по смрти Михаила храброг. А то величанствено набрајање да ли упућује на праву власт или само на нека права и потраживања? Не зна се. Но како било да било, то је по нашем знању последњи докуменат, који удара гла-

сом на независну цркву основану Иноћентијем III. у влашко-бугарском краљевству. (Illyr. sacr. VIII. 249.)

Како је сад.

Али Словени Хришћани, који завишаху од Охрида или Трнова, не прођоше само под управу друге патријаршије, што би била мала ствар. Но да се сетимо само онога што је казано више: Бугарска црква беше усвојила словенски језик; свештенство се учило међу Бугарима па се и само служило језиком својих верних. Али ван појединих цркава веће свештенство међу Бугарима бирало се једино између Грка, који су се само мало забављали у народу и несу учили његова језика. Словенска служба се укине а с њом заједно и учење бугарског језика. „Да би се изашло из тога времена, вели историк грчки Филимон, којему смо на важност ради позвати баш на овом месту, оснују се небројене школе да погрче цео исток.“ До почетка 19. века, могло се мислити, да ће грчки елеменат с верозаконске и књижевне стране са свим преобладати старим цариградским царством, јер он једини беше надмоћан у Бугарској и Србији, а и у Молдавској и Влашкој. Али од почетка овога века пробудио се народни отпор против грчког уплива у целој Турској, а особито онда кад наста у Грчкој народно препорођење.

Међу покретима, који скоро букнуше готово у наше дане у европској Турској, и сјајност борбе и важност крајњих последица, највише привукоше очи на победу грчку и на надања, која управо прионуше уз грчку државу; а није се довољно ни опајало, како ће пробуђење грчке народности дубок расцеп међу Хришћанима на истоку да учини. До данашњег дана нити беше Бугара, ни Грка, ни Словена, ни Арнаута, но беху само Хришћани погнати у исти јарам, међу којима Грци без сумње беху само најраденији и најизобра-

женији. Цариградском патријаршијом они беху званични представници целог тога хришћанства, пак им је још и то испало за руком, да се они, проста раја, наметну и у пола независним Хришћанима у Влашкој и Молдавској. Они мишљаху, да се на то надмоћство не ће војевати, кад оно а они подигоше да се бију за своју слободу; они се падаше тврдо, да ће грчка застава бити застава заједничка целом хришћанству на истоку. Тако с неким слепим, али доиста таким поверењем да дира у срце, и почеше свој покрет у подунавским кнежевинама, а то ће рећи у земљи, која није грчка. Они одмах опазише да Хришћани, који несу од њихова колена, не иду за њима у бој за грчку народност, но да се шћаху само бити за своју рођену народност.¹⁾

Влашка и Молдавска већ се повратиле својој народној служби црквенској, а то латинској. Србија се на ново прихватила домаћег својег духовништва и словенског језика у цркви. Иста се та тежња појављује данас и у Бугарској, којој не годи ни чим као што годи овим другим областима у пола државне независности, па и у њој се народно осећање ипак није ни мало мање показало. У Босни је иста та тежња.

Ваља признати да мноштво предела, који се хтедоше потчинити грчком поглаварству, увек Грчкој дуговаху много за просвету и веру. Грци кажу, да би то још већма било на хришћанском истоку, да не беше цепања. Може бити да имају право. Свакојак није наша погрешка, што су Грци изгубили своје надмоћство; ми њима ни у чем не сметамо да га поврате, само ако могу. Ми ту нити што особито уздижемо нити се за што заузимамо, али нас баш та незаузетост ни за што и не нагони да тврдимо, па имали немали право,

¹⁾ Ту не беше ни у кога изузетка до Епиротаца православних, који су погрчени, и ван велико влашких племена осамљених међу Грцима и Арнаутима. Неколицина од најзнатнијих људи из Грчке од колена су влашког или арнаутског.

да би данас Румуни и Словени волели најмрзивији јарам по грчко поглаварство.

Не долази у нашу ствар да у ситницама излажемо парницу, која се тера у овај мах међу Грцима и Бугарима. Хтели смо да исторички покажемо од куда је она. У осталом ево главних тегоба којима се људи вајкају на више грчко свештенство, ево их онаких, како су изложене у неком као манифесту бугарском, који је издан на више језика.¹⁾

1... Сматрајући епископије и архиепископије као *сиахилуке* и наследна добра, с којих могу вући новаца, па њим пунити своје ковчеге. Патријаршија и синод старају се увек да изберу за владике не оне, који су просвештени и који су уљудно упућени и живе примерно и поучно; но оне, који им дају највише новаца... Као што то саме владике признају кад нагоне своје стадо да им даје новаца.

2.... За новце посвећују недостојне; за новце уништавају законите бракове а потврђују незаконите; за новце прогоне и наказују правичне свештенике а опраштају кривима; за новце намножавају свештенике без потребе, нити се и најмање брину да сазнаду, где ће се и како ће се ти на ново одређени издржавати. На последку: за новце чине насиље свима црквеним законима. Тако пред сваком радњом и пред сваким опроштајем владичним иде гадно трговање с натеривањем и прогонство.

3....

4.... Грчке владике не само што не уче народ смерности, нити га својим радом поучавају, но и несу у стању да врше те свете дужности, најпре за то што су неотесани и незналице, а после што не знају језика. Па незнајући нашег језика, не само што они сами не могу поучити и утешити наш народ, но се још ста-

¹⁾ Les Bulgares et le haut clergé grec. Constantinople.

рају те сметају и другима, који би могли, служећи се свима средствима, што су им на руци, да прогнају наш језик из наших цркава, и да уведу у њих грчки језик, који наш народ ни најмање не разуме.

5. . . Или то не бејаше доста грчким владикама. Не задовољавајући се да се владају онако како је на очиглед противно хришћанству, како се на очиглед не слаже с човечношћу, они се одају још највећим скандалама . . .

Ето тако је грчко свештенство, тако се влада, тако служи!

Барем је тако мишљење, које о њему себи створи стадо поверено бризи његовој. У књижици коју наведосмо одговара се на ове тужбе колико добро толико и зло, али то нити ћемо потврђавати ни одрицати.

Видело се како Бугари поступају с вишим грчким свештенством. У Цариграду ваља да су уверени да покрај такве огорчености, па била не била истинита, грчко свештенство не може вршити више и за народ корисно апостолско посланство у Бугарској.

У корист саме вере и да се не би могао на њу потворити, да у својој управи држи човечанских побуђења, да ли би том свештенству заостало што друго, но да се повуче поштено оставивши, нека се у Бугарској обнови независна црква, коју како смо видели по историји Бугари имају право тражити?

Шта управо излази из овог историског разматрања? Бугарска је црква у два маха добијала независну јерархију и у 9. и у 13. веку ту јерархију подигне света столица из Рима. С политичке стране Бугарска се у два маха дала одвући, те прионути уз цариградску патријаршију; и у два маха кад је тога не стајало, бивала му је последица укинуће бугарске цркве тако савршено, да данас грчки писци одричу, да је икад и било бугарске цркве.